

ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА-МУЗИКАНТА

Інга ШЕВЧЕНКО, Геннадій БРОДСЬКИЙ (Кіровоград)

У статті йдеться про особливості формування креативності майбутнього педагога-музиканта в процесі професійної підготовки, виокремлюються структурні компоненти креативності, основні етапи її становлення та педагогічні умови формування.

Ключові слова: творча особистість, креативність, студенти, музика, професійна діяльність.

В статті йде про особливості формування креативності майбутнього педагога-музиканта в процесі професійної підготовки, виокремлюються структурні компоненти креативності, основні етапи її становлення та педагогічні умови формування.

Ключевые слова: творческая личность, креативность, студенты, музыка, профессиональная деятельность.

Постановка проблеми. Філософія освіти ХХІ ст. висуває надзавданням формування творчої особистості, яка продуктивно ставиться до своєї життєдіяльності. Головний акцент у навчально-виховному процесі переноситься із засвоєння певної суми знань на формування установок особистості, самовиховання, творчу діяльність.

Проектуючи творчо своє життя, розробляючи і здійснюючи свій індивідуальний життєвий сценарій, особистість оволодіває не лише необхідними знаннями, а й компетентністю, найвищим мистецтвом – мистецтвом жити. Тому місія нової школи полягає в тому, щоб допомогти кожній дитині усвідомити смисл свого життя, визначити свій “образ буття”, “зустрітись зі своєю сутністю” (М.Хайдеггер), оволодіти універсальними константами життєвого світу, постійно шукаючи відповіді на “останні питання буття” (В.Біблер), що визначають орієнтири її розвитку, систему смисложиттєвих координат, в яких вона може існувати.

Креативність – це одна з яскравих індивідуальних якостей особистості, риса, яка визначає гнучке і конструктивне сприйняття, мислення та поведінку людини. З одного боку, вона реалізується в процесі творчості і являє собою її мотиваційну основу, а з іншого – розвивається і формується залежно від її особливостей і умов. Як особистісна якість, креативність відображається в усіх компонентах поведінки і діяльності людини і корелює з такими індивідуальними особливостями психічних процесів (мислення, сприйняття, увага,

відчуття, емоції, воля, пам'ять, увага), які сприяють досягненню творчих результатів у діяльності.

Вивчення мистецьких дисциплін має свої особливості й певним чином відрізняється від інших освітніх предметів. Мистецькі твори пропонують художні образи, що безпосередньо звернені до сенсорної сфери, емоцій та почуттів людини. Музика як один із видів мистецтва узагальнює багатовіковий людський досвід духовно-емоційного ставлення до світу і є унікальним засобом творчого розвитку особистості. Творча діяльність учителя музики пов'язана, перш за все, з творчою природою як мистецтва, так і педагогічного процесу.

Отже, метою даної статті є визначення особливостей формування креативності майбутнього педагога-музиканта в процесі професійної підготовки, виокремлення структурних компонентів креативності, основних етапів її становлення та педагогічних умов формування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема креативності – предмет дослідження багатьох наук, зокрема філософії. Загальнофілософський підхід до цієї проблеми ми пов'язуємо з визначенням творчості як специфічної характеристики людської діяльності, в процесі якої людина перетворює навколишню дійсність і саму себе (Г.С. Батищев, М.С. Каган, В.Г. Пушкін та ін.).

Загалом філософія розуміє творчість як духовно-практичну діяльність, результатом якої є створення оригінальних культурних, соціально-

значущих цінностей, встановлення нових фактів, відкриття нових закономірностей, а також методів дослідження і перетворення світу [1, 108].

Для філософії мистецької освіти, що акумулює і узагальнює різні знання про вплив мистецтва на людину, органічним є звернення до досягнень гуманістичної психології (Е.Фромм, Г.Олпорт, К.Роджерс та ін.). Згідно з цим напрямком, сутність людини полягає в тому, що вона від природи здатна до самовдосконалення, внаслідок чого активно творить себе і постійно рухається до особистісного розвитку, творчості та самодостатності [2, 35]. Найповніше означені принципи розкриває теорія самоактуалізації А. Маслоу, за якою найвагомішу силу впливу на людину становить творчість, що допомагає їй якомога повніше розкрити свій потенціал, таланти, здібності. З цієї позиції функція мистецької освіти у реалізації творчого потенціалу особистості є основою самоактуалізації [3]. На думку І.Д.Беха, творчість передбачає нове бачення, нове рішення, новий підхід, тобто готовність до відмови від звичних схем і стереотипів поведінки, сприйняття і мислення, готовність до самозміни [4, 250].

Творчій спрямованості вчительської праці надавалось велике значення в роботах педагогів-класиків (К.Д. Ушинський, С.Т. Шацький, А.С. Макаренко та ін.). На думку С.Т. Шацького, творчі здібності є майже у всіх, потрібно тільки створити сприятливі умови для їхнього виявлення, розвитку і поглиблення. Наголошуючи на необхідності естетичного виховання учнів, видатний педагог зазначав, що його не слід зводити тільки до отримання знань і розвитку умінь у різних галузях мистецтва, воно має глибоко пронизувати весь педагогічний процес, сприяти всебічному розвитку школярів і їхніх творчих здібностей. “Потрібно пам’ятати, – стверджував С.Т.Шацький, – що мистецтво – велика сила, і не все одно, в якому напрямку його використати” [5, 121].

Для А.С. Макаренка мистецтво було не тільки засобом емоційного впливу на вихованців, а й одним із шляхів освіти [6, 10]. До його програми естетичного виховання були включені не тільки співи, музика, хореографія, література, театр, кіно та образотворче мистецтво, а й краса одягу, мови, рухів, праці та відпочинку. Різноманітна позашкільна робота спонукала вихованців А.С.Макаренка до серйозної творчої роботи над собою.

За В.О. Сухомлинським, творчість є діяльністю, в яку вчитель вкладає частинку своєї душі. “Радість творчої праці, повнота життя завдяки творчості – до цього прагне кожна культурна, освічена людина”, – стверджує видатний педагог [7, 4]. Педагогічна спадщина

В.О. Сухомлинського є дослідно-експериментальним обґрунтуванням творчого характеру праці вчителя. Він вважав, що педагогічні ідеї стимулюють вихователя аналізувати особисту діяльність і породжують прагнення творчо втілювати задуми в реальний виховний процес, а “питання, що запалюють іскру творчості, виникають тоді, коли ти хочеш бачити свою справу, свою працю, результати своєї праці кращими, ніж вони є зараз, і тобі не дає спокою думка: чому твої зусилля не приводять до того, до чого вони, здавалося б, повинні привести?” На думку В.О. Сухомлинського, “творчість у нашій праці – це насамперед пізнання людини, подив перед багатогранністю й невичерпністю людського” [7, 8].

Знання, уміння і навички є обов’язковою умовою для здійснення того чи іншого творчого акту. Але сутність творчості не в їх формальному накопиченні, а у використанні як засобу відкриття нових шляхів, закономірностей і способів дій, які ведуть до результатів, невідомих до цього.

Освітня парадигма ХХІ ст. поповнюється категорією “креативна психолого-педагогічна технологія”. Її сутність полягає в творчому підході до педагогічного процесу, в якому інтереси і цінності особистості є домінуючим компонентом організації і змісту навчальної діяльності [8].

Провідна особливість музичної діяльності – художнє спілкування з музичним мистецтвом (О.Г. Костюк, В.І. Петрушин, Г.С. Тарасов). Великі можливості для творчих проявів пов’язані з виконанням, інтерпретацією музичних творів і на їх основі – реалізацією виховної та освітньої функцій музичних занять. Провідну роль у цьому процесі відіграють, на наш погляд, музично-слухові уявлення, володіння засобами і прийомами художньої виразності, досвід спілкування з художньою творчістю та креативність.

В системі підготовки вчителя музики у вищих навчальних закладах накопичений значний досвід, спираючись на який можна ефективно розв’язувати завдання розвитку творчого потенціалу майбутніх фахівців. Цінний внесок у теорію і практику музично-педагогічної підготовки вчителя, розвитку його творчих якостей становлять дослідження О.А. Апраксіної, Л.Г. Арчажнікової, В.Б. Асаф’єва, Л.О. Баренбойма, Н.О. Ветлугіної, Д.Б. Кабалецького, Г.М. Ціпіна, Б.Л. Яворського та ін. Викликають інтерес дослідження, які безпосередньо чи опосередковано стосуються питань розвитку творчого потенціалу майбутнього вчителя музики (М.В. Білецька, І.П. Бобакова, В.А. Волкова, С.О. Деніжна,

Н.М. Згурська, Є.Б. Йоркіна, Л.В. Костенко, Т.О. Костогриз, Л.М. Котова, В.М. Крицький, І.В. Могилей, І.В. Сипченко, Л.М. Шевченко та ін.). Проблема формування творчих здібностей і професійної майстерності у майбутнього учителя музики розроблялась у дисертаційних дослідженнях В.С. Єлисеєвої, Л.О. Ісаєвої, Л.В. Остапенко, Г.Ф. Саїк, Е.О. Скрипкіної, Е.К. Сет, В.Л. Яконюк та інших педагогів. Основну увагу автори приділяють розробці шляхів і методів розвитку у майбутніх учителів музики найбільш значущих з позицій сучасних завдань якостей особистості: самостійності, творчої активності і цілеспрямованості, гнучкості і критичності професійного мислення, тобто здібностей і умінь, які забезпечують готовність до творчої педагогічної праці.

Отримані результати. Процес формування креативності майбутніх педагогів-музикантів не можна розглядати як щось другорядне, він не може відбуватися стихійно. Формування креативності, яка є невід'ємним елементом професійного формування педагога-музиканта, має стати однією із основоположних педагогічних цілей.

Професійна значущість цієї якості підкреслюється тим, що в процесі її формування майбутній учитель музики набуває здатності оперативно реагувати на будь-які зміни в художньо-музичному житті, враховувати і відображати їх у заняттях, сприяючи цим самим більш ефективному розвитку музичної і всієї духовної культури школярів.

В структурі креативності майбутніх педагогів-музикантів нами були виділені такі компоненти: музично-пізнавальний (когнітивний), емоційно-мотиваційний (мотиваційний) і діяльнісно-творчий (поведінковий).

В музичному мистецтві образ завжди наповнений певним музичним змістом, він відображає чуттєву реакцію людини на ті чи інші явища дійсності, а тому музичне виконавство не може не мати яскраво вираженого емоційного забарвлення. Без емоцій немає музики, вона емоційна за самою своєю природою. Мистецтво взагалі (і музика зокрема) тим сильніше впливає на нас, чим більше породжує різного роду асоціації. Асоціативне осмислення художніх явищ – це дуже плідний і досить ефективний шлях пізнання, а для музики – чи не єдино можливий. Музика найбільше налаштовує на асоціативні уявлення, відкриваючи воістину безмежні асоціативні можливості людської психіки: образне мислення, пам'ять, уяву та ін. Це пов'язується, перш за все, зі специфікою музики як виду мистецтва, що виявляється у способах втілення творчого задуму композитора, засобах музичної виразності, особливостях образності. Музиці не властиво відображати

конкретно-предметний зміст якогось факту, події, процесу, для неї характерна здатність виражати, причому з великою мірою узагальнення, ставлення до тих чи інших предметів, явищ, навколишнього світу.

Рівень музично-виконавської майстерності перебуває у прямій залежності від рівня образно-асоціативного осмислення музики: чим вищий цей рівень, тим яскравіша виконавська майстерність музиканта, тим більше він може "сказати" через музику про твір, який виконує, про себе і про час, у якому живе.

Мотиваційний компонент креативності – це установка на професійну значущість цієї якості, на її особистісно-ціннісне значення, що розвивається від позитивного емоційного ставлення до стійкої потреби у творчій діяльності. Мотивація, детермінуючи поведінку і діяльність, впливає на розвиток креативності майбутнього вчителя музики під час професійної підготовки. Отже, другим компонентом креативності майбутніх учителів музики ми виділили емоційно-мотиваційний.

Наведені компоненти є взаємопов'язаними і взаємозалежними. Так, мотиваційний компонент визначає діяльнісний. За Л.С. Виготським, навчання і виховання розвивають особистість не самі по собі, а тільки тоді, коли вони мають діяльнісні форми і відповідний зміст. Між навчанням і психічним розвитком людини завжди стоїть її діяльність [9].

Діяльнісний компонент креативності характеризує реалізацію креативних рис на поведінковому рівні. Формуванню цього компонента креативності сприяє середовище, в якому повинні бути зразки креативної поведінки і відповідні способи їхнього пред'явлення. Важливо, однак, щоб подібні зразки були присутні в мікросередовищі, але не нав'язувались.

Показниками креативності майбутніх учителів музики визначено: інтелектуально-творчу ініціативу у різних видах виконавської діяльності; оригінальність тлумачення художнього образу; гнучкість у процесі розв'язання музично-творчих завдань; кмітливість у пошуку найдоцільніших засобів втілення музичного образу; інтерес до музично-творчих проблем; мотивацію самовдосконалення виконавських умінь і навичок; асоціативні зв'язки у сприйнятті і відтворенні музичного образу; якість виконавської інтерпретації; відкритість виконавському досвіду; самостійність застосування виконавських прийомів; надситуативну активність у музично-творчій діяльності.

Усі перераховані показники необхідно розглядати в комплексі, тому що вони є системоутворювальними факторами такого

складного явища, як креативність майбутнього учителя музики.

Ефективність формування креативності студентів значною мірою визначається педагогічними умовами. Аналіз практики вищих навчальних закладів показав, що такі педагогічні умови не з'являються стихійно, для їх створення потрібна цілеспрямована робота всього педагогічного колективу, кожного викладача зокрема. Формування креативності відбувається у взаємопов'язаній діяльності педагога і студента, ефективна педагогічна взаємодія яких неможлива без урахування особливостей мотивації останнього. Отже, в основу створення комплексу педагогічних умов нами покладено розвиток творчої мотивації. З цих позицій для зростання рівня креативності майбутніх учителів музики в період професійної підготовки потрібно посилити їхню творчу мотивацію. Така стратегічна переорієнтація дозволить суттєво підвищити ефективність навчання і стимулювати творчі прояви.

Мотивація творчості – це система стійких мотивів, що відображає особистісну трансформацію взаємодії соціальних та індивідуальних чинників у стійку творчу спрямованість [10, 50]. Мотиваційна сфера педагога-музиканта є складною, цілісною психологічною системою, що зумовлює становлення і розвиток професійних та особистісних якостей, основою професійного і життєвого самовизначення як суб'єкта музичної освіти [11, 97]. Таким чином, однією з важливих педагогічних умов формування креативності майбутніх учителів музики є розвиток творчої мотивації.

Без чіткого усвідомлення сутності креативності, без розуміння значення цієї якості для професійного становлення майбутнього педагога-музиканта марно сподіватись на позитивні результати формування креативності, тому важливою педагогічною умовою є чіткість уявлень студентів про сутність креативності.

Наступною педагогічною умовою формування креативності визначаємо активізацію самостійної творчо-пошукової діяльності.

Модель поведінки сприймається краще, якщо вона демонструється значущою для студента особистістю, тому для формування креативності велике значення має фаховий зразок – особистість професіонала, професійно-педагогічні та особистісні якості якого сприймаються студентами крізь призму його моральних якостей і вимог майбутньої професійної діяльності. Істотною передумовою формування креативності майбутніх педагогів-музикантів мають стати такі якості викладача, як ерудиція, контактність, переконливість суджень,

мовна й особиста емоційність, здатність бути цікавим співрозмовником, володіння майстерністю, урок покликаний забезпечити дидактичні, виховні, інформаційні завдання; водночас він має перетворювати навчання на самоосвіту студентів, орієнтувати на творче застосування набутих знань і сприяти формуванню ініціативно-творчого типу особистості майбутнього вчителя музики. Тому наступною педагогічною умовою формування креативності є забезпечення зразків креативної поведінки.

Для успішного розвитку креативності необхідне також нерегламентоване середовище з демократичними стосунками, певний рівень опору середовища та заохочення таланту [12], звідси важливою педагогічною умовою формування креативності є створення підтримуючого середовища.

Таким чином, формування креативності майбутніх учителів музики буде результативним за дотримання таких педагогічних умов: розвитку творчої мотивації; чітких уявлень студентів про сутність креативності; активізації самостійної творчо-пошукової діяльності; забезпечення зразків креативної поведінки; створення підтримуючого середовища. Провідною ж умовою формування креативності майбутніх учителів музики ми вважаємо розвиток творчої мотивації. Йдеться про відхід від традицій освіти – управління студентами як об'єктами навчально-виховного процесу шляхом суворого програмування зовнішньої діяльності вихованців. Обґрунтований нами комплекс умов спирається на психологічні механізми творчого мислення, творчого зростання особистості. Організація підтримуючого середовища та забезпечення креативних зразків створюють атмосферу психологічної підтримки інтелектуально-творчого розвитку. Чіткість уявлень студентів про сутність креативності та активізація самостійної творчо-пошукової діяльності сприяють інтенсифікації формування творчого мислення, що дозволяє діяти у різних видах виконавської діяльності більш свідомо – на креативному рівні. Середовище, в якому підтримуються креативні виявлення студента, допомагає ефективному особистісному і професійному самовизначенню.

Висновки. Формування креативності майбутнього педагога-музиканта відбувається за дотримання таких педагогічних умов:

- розвитку творчої мотивації;
- чіткого уявлення студентів про сутність креативності;
- активізації самостійної творчо-пошукової діяльності;
- забезпечення зразків креативної поведінки;

– створення підтримуючого середовища.

Дотримання зазначених умов забезпечує комплексну зорієнтованість на формування усіх структурних компонентів креативності: музично-пізнавального, емоційно-мотиваційного та діяльнісно-творчого. Педагогічне керівництво здійснюється у відповідності до основних етапів становлення креативності: організаційно-когнітивного, частково-творчого та творчої самореалізації.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бердяев Н.А. Философия творчества, культуры и искусства: В 2т / Н.А. Бердяев. – М.: Искусство, 1994. – Т.1. – 542 с.
2. Рудницька О.П. Педагогіка: загальна та мистецька: Навч. Посібник / О.П. Рудницька. – К.: 2002. – 270 с.
3. Маслоу А.Г. Дальние пределы человеческой психики. /Пер. с англ. А.М. Татльдаевой; Науч. ред., вступ. ст. и коммент. Н.Н. Акулиной. – СПб.: Издат. группа «Евразия», 1997. – 430 с.
4. Бех І.Д. Виховання особистості: у 2 кн. Кн. 1: Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади / І.Д. Бех. – К.: Либідь, 2003. – 344 с.

5. Шацкий С.Т. Искусство как элемент детской жизни / С.Т. Шацкий. //Революция – Искусство – Дети: Материалы и документы из истории эстетич. воспитания в сов. шк. 1917-1921 гг. – М., 1966. – Вып. 1. – С. 121.
6. Макаренко А.С. Педагогические сочинения: В 8-ми т / А.С. Макаренко. – М.: Педагогика, 1983–1986. – Т.1.
7. Сухомлинський В.О. Сто порад учителям / В.О. Сухомлинський. – К.: Рад. шк., 1988. – 304 с.
8. Чернилевский Д.В., Морозов А.В. Креативная педагогика и психология: Учеб. пособие для вузов / Д.В. Чернилевский. – М.: МГТА, 2001. – 301 с.
9. Выготский Л.С. Развитие высших психических функций / Л.С. Выготский. //Выготский Л.С. Собр. соч.: в 6 т. – Т.4. – М., 1982.
10. Юнг К.Г. Феномен духа в искусстве и науке / К.Г. Юнг. – М., 1992. – 293 с.
11. Семенова А.В. Организация та управління творчою діяльністю старшокласників на уроках природничо-математичного циклу: Навч. посіб. для студ. пед. закладів освіти / А.В. Семенова. – Одеса: Друк, 2001. – 207 с.
12. Нісімчук А.С., Падалка О.С., Шпак О.Т. Сучасні педагогічні технології: Навч. посіб. / А.С. Нісімчук, О.С. Падалка, О.Т. Шпак. – К.: Видав. центр “Просвіта”, 2000. – 368 с.